

Micu Lluç

Després de viure la seva època daurada al llarg de les dècades dels quaranta i els cinquanta, el cinema mexicà — una de les potències hispanoparlants juntament amb Espanya, Argentina i Cuba— va ensorrar-se en un pou que semblava sense fons, però del qual va poder sortir-se'n gràcies a una brillant i potser irreplicable generació de directors, guionistes i actors. A pesar d'ésser una indústria forta, el cel·luloide de la terra de Pedro Infante, María Félix (la bella i inquietant *Doña*) i Mario Moreno (el popular *Cantinflas* dels embarbussaments impossibles i l'humor masculista tan propi del país) s'enfonsaria a poc a poc dins la llacuna d'aigües tèrboles i putrefactes de la comercialitat pitjor entesa. Era un gegant, d'acord, tot i que tenia els peus de fang: «Els setanta es van caracteritzar per la necessitat de realitzar comedietes i els vuitanta significaren la gran catàstrofe»,¹ ens explicava Ana Cruz, la directora de Programació i Difusió de la Cineteca Nacional de Mèxic. Sortosament, aquesta trista situació va canviar, almenys pel que respecta als paràmetres de qualitat en els resultats finals, en arribar els anys noranta, quan un petit i selecte grup d'homes de cinema molt ben preparats va recollir el testimoni dels enyorats predecesors. Els artífexs d'aquesta renaixença —n'hi havia de primerencs i també de madurs— es convertiren en hereus de la feina desenvolupada per Fernando de Fuentes, l'*Indio* Fernández i l'exiliat aragonès Luis Buñuel, renova-

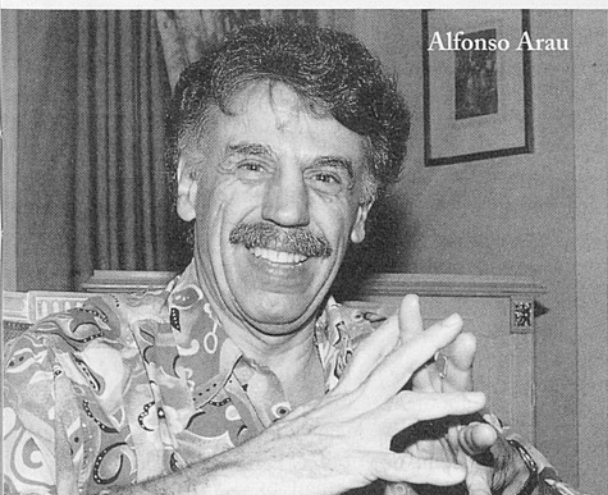
El Coronel no tiene quien le escriba

dor de l'escena nacional a través d'obres immortals com ara *Nazarín*, *Los olvidados* i *Simón del Desierto*, entre d'altres paradigmes dels temps de les vaques grasses.

Tot i les pessimistes expectatives, «els cineastes recuperaren la confiança del seu públic i els productors, distribuïdors i exhibidors van atrevir-se a apostar en favor d'una indústria fràgil i relativament poc rendible. L'èxit internacional d'Arturo Ripstein (*Principio y fin*) i Alfonso Arau (*Como agua para chocolate*) animaren l'esperança que el cinema mexicà podia sobreviure dignament malgrat les empentes de la crisi econòmica de 1994. La dècada dels noranta ha suposat per a la cinematografia asteca tot un revulsiu, atès que han aparegut nous cineastes amb inquietuds i formes artístiques comunes que han donat lloc a l'anomenat nou cinema mexicà»,² va afirmar el periodista espanyol Carlos Reviriego. Inscrites en aquesta tendència ascendent, ratificada pels jurats de varis dels principals certàmens estrangers, podem establir dues categories amb característiques diferenciades però coincidents en bastants aspectes. D'una banda, hi trobam realitzadors amb una trajectòria envejable procedents dels vuitanta, els setanta i inclús els seixanta com són Felipe Ca-

zals, Alberto Isaac,³ Jorge Fons, Luis Estrada, José Luis García Agraz, Carlos Carrera i els mateixos Ripstein i Arau, tal vegada els més coneguts d'aquest moviment artístic d'innovació i risc. A l'altre cantó, hi ha els últims descobriments, forjats durant l'era de la tecnologia digital i les realitats per ordinador. Carlos Reygadas,⁴ Alfonso Cuarón, Fernando Sariñana, Eva Aridjis, Hugo Rodríguez, Francisco Athié, Marcela Arteaga i, sobretot, Alejandro González Iñárritu aspiren a ocupar l'immens buit deixat per les glòries d'ahir. Tots plegats configuren dues generacions que, lluny d'eclipar-se, resulten compatibles a la vegada que complementàries.

Quant als actors i les actrius, es repeteix un fenomen idèntic. Els prometedors Luis Fernando Peña, Martha Higareda, Juan Carlos Ortuño, Vanessa Bauche i l'exuberant model Ana Claudia Talancón (*El crimen del padre Amaro* i la comèdia *Ladies night*) estan compartint cartellera sense cap complex d'inferioritat amb Regina Torné, Jesús Ochoa, Marco Leonardi, Regina Orozco, Ernesto Laguardia, Alberto Estrella, Ana Ofelia Murguía, Luis Felipe Tovar, Damián Alcázar, Demián Bichir, Rafael Inclán i els veterans María Rojo (*Danzón*), Fernando Luján, Patricia Reyes Spíndola, Ernesto Gómez Cruz i Diana

Alfonso Arau

Per damunt de qualsevol apreciació tècnica i estètica, destaca el binomi constituït pel director Arturo Ripstein i la guionista i companya Paz Alicia Garcíadiego, responsables d'una bona part d'aquestes excel·lents obres,

Bracho, protagonistes de les millors cintes dels noranta. Així mateix, els consagrats Salma Hayek, Gael García Bernal i Diego Luna, la irrupció més recent dins aquesta galàxia deslluernadora, ja s'han incorporat per distints mèrits a l'encara reduït *star system* mexicà i les seves ambicions professionals no han passat desapercebudes als Estats Units i Europa.

La sempre convincent Rebecca Jones, la cabaretera Regina Orozco (inconmensurable esposa gelosa i assassina de *Profundo carmesí*) i Pilar Aranda (fa carrera a Barcelona i Madrid) sembla que hagin apostat pel teatre, de la mateixa

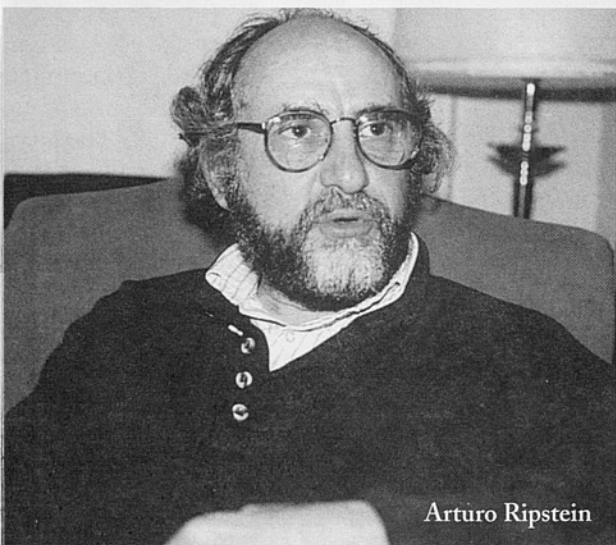
forma que Rodrigo Murray (*Amores perros*) s'ha convertit en un rostre assidu de la televisió (concretament al cultural i un xic pedant Canal Once de l'Instituto Politécnico Nacional de la Ciutat de Mèxic). Enmig de tothom belluga Daniel Giménez Cacho, veritable animal cinematogràfic capaç de captivar els espectadors amb actuacions tan rodones com les que ha signat a *El callejón de los milagros*, *Profundo carmesí*, *Y tu mamá también* i *Aro Tolbukhin*, curiosa i correctíssima pel·lícula i documental al cinquanta per cent coproduïda amb Espanya que ha merescut unes esplèndides crítiques més enllà de les fronteres pàtries.

Sense ignorar les angoixoses i endèmiques dificultats financeres i l'asfixiant pressió exercida per la indústria *gringa*, la maquinària implacable de Hollywood, no pot amagar-se que la collita del cinema mexicà entre 1992 i 2001 fou extraordinària. Heus ací una relació dels títols més importants d'aquesta dècada prodigiosa, subjectiva i obligatòriament parcial, però també aclaridora: *Como agua para chocolate* (Alfonso Arau, 1992), *Principio y fin* (Arturo Ripstein, 1993), *Mujeres insumisas* (Alberto Isaac, 1994), *La reina de la noche* (Arturo Ripstein, 1994), *El callejón de los milagros* (Jorge Fons, 1995), *Salón México* (José Luis García Agraz, 1995), *Profundo carmesí* (Arturo Ripstein, 1996), *El agujero* (Beto Gómez, 1997), *La primera noche* (Alejandro Gamboa, 1997), *Fibra óptica* (Francisco Athié, 1998), *Santitos* (Alejandro Springall, 1998), *El evangelio de las maravillas*⁵ (Arturo Ripstein, 1998), *Sexo, pudor y lágrimas* (Antonio Serrano, 1998), *Un embrujo* (Carlos Carrera, 1998), *Ave María* (Eduardo Rossoff, 1999), *La ley de Herodes* (Luis Estrada, 1999), *Todo el poder* (Fernando Sariñana, 1999), *La segunda noche* (Alejandro Gamboa, 1999), *El coronel no tiene quien le escriba* (Arturo Ripstein, 1999), *Sin dejar huella* (María Novaro, 2000), *Amores perros* (Alejandro González Iñárritu, 2000), *La pérdida de los hombres* (Arturo Ripstein, 2000), *Sexo por compasión* (Laura Mañá, 2000), *De la calle* (Gerardo Tort, 2001), *Cuento de hadas para dormir cocodrilos* (Ignacio Ortiz, 2001), *Y tu mamá también* (Alfonso Cuarón, 2001) i *El espinazo del diablo* (Guillermo del Toro, 2001).

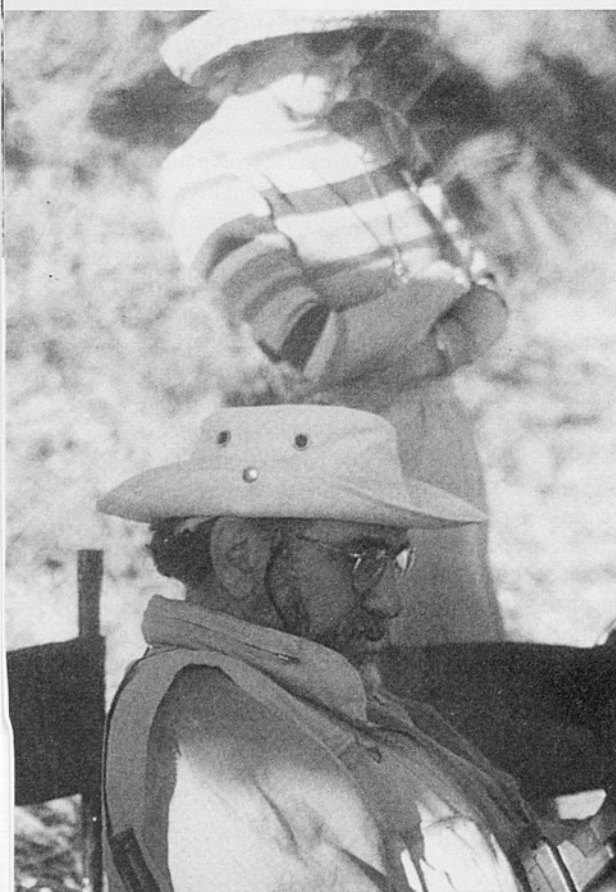
Per damunt de qualsevol apreciació tècnica i estètica, destaca el binomi constituït pel director Arturo Ripstein i la guionista i companya Paz Alicia Garcíadiego, responsables d'una bona part d'aquestes excel·lents obres, especialment *Principio y fin* i *Profundo carmesí*, dues de les pel·lícules que contribueixen a tornar a situar a Mèxic en el mapa del Setè Art, com en els temps de les mítiques *Allá en el rancho grande* i *María Candelaria*. La parella va tenir la sort de comptar amb noms il·lustres de la pantalla gran (Patricia Reyes Spíndola, Paco Rabal, Marisa Paredes, Katy Jurado, Fernando Luján) i actors multiusos de la nova fornada (Carolina Papaleo, Salma Hayek, Bruno Bichir, Regina Orozco, Daniel Giménez Cacho), una barreja que els ha donat magnífics resultats.

Els fruits aconseguits pels uns i els altres —aquesta combinació exquisita de directors, guionistes i actors de diferents escoles i sensibilitats— no poden dissimular, emperò, la complicada situació que ofereix l'actual indústria. L'equilibri, ja de per si difícil de mantenir per mor de les davallades de la fluixa moneda nacional, s'ha vist sacsejat en ferse públiques les intencions del govern d'eliminar de cop i volta l'Instituto Mexicano de Cinematografía (Imcine), el Centro de Capacitación Cinematográfica (CCC) y els llegendaris estudis Churubusco, ubicats al sud del Districte Federal, que constitueixen un mos succulent per a les poderoses companyies dels Estats Units: «*Van a venir a meterse una lanota [diners]. Lo que empezarán a hacer es producir películas gringas [nordamericanes] en México. Aunque digan que se están haciendo cintas, ya no serán mexicanas*»,⁶ ha criticat durament el guionista Carlos Cuarón. En aquesta mateixa línia de declaracions contundents als mitjans de comunicació, el director Felipe Cazals (*Digna hasta el último aliento*⁷ és el seu últim treball) va assegurar que hi ha dues possibilitats de qualificar el projecte de reforma fiscal elaborat pel gabinet de Vicente Fox: «*O le llamamos cretinismo burocrático o canibalismo esquizofrénico*».⁸

Tan polèmica iniciativa —congelada, de moment, a instàncies dels diputats de l'oposició, malgrat la ruptura de la disciplina de vot en el Partit Revolucionari Institucional (PRI)— ha palesat que

Arturo Ripstein

Como agua para Chocolate

El Angel Exterminador

El Callejón de los Milagros

La Reina de la Noche

el cinema mexicà és un malalt amb símptomes preocupants. Carent de quotes de pantalla i deficitària de lleis protectionistes, la feble indústria asteca es veu obligada a lluitar en clara inferioritat amb l'antropòfag mercat del veí del nord, dominador invencible de la producció i la distribució mundials. Paral·lelament, la importància del patrocini dels països europeus augmenta a mesura que s'enSORRA l'economia de portes endins. Aro Tolbukhin, Asesino en serio, Japón, El misterio del Trinidad⁹ (Espanya), El crimen del padre Amaro (Espanya, França i Argentina), Nicotina (Argentina i Espanya), Vera (Alemanya, Estats Units i França) i La virgen de la lujuria (Espanya i Portugal) en són els casos més il·lustratius del període 2002-2003, el que analitzem en aquest article. Així que no resulta mica estrany que l'alternativa d'emigrar a altres indrets vagi guanyant terreny dia rere dia entre els actors i també els realitzadors amb major projecció internacional.

Ningú no dubte que les ja clàssiques *Como agua para chocolate*, *Principio y fin*, *La reina de la noche*, *El callejón de los milagros* i *Profundo carmesí* illuminaren l'horitzó, però també és ben cert que no pogueren dissipar els núvols de la incertesa. Salma Hayek, emanada de les telenovel·les televisives, ho va entendre immediatament i, després de col·laborar amb Robert Rodríguez (*El mariachi*) i créixer a l'ombra d'Antonio Banderas, s'ha llançat a la conquesta del mercat de Hollywood protagonitzant i coproduint *Frida*, irregular pel·lícula biogràfica sobre la pintora Frida Kahlo, esposa del muralista Diego Rivera i amant del polític rus Leon Trotsky. La bella actriu, que compagina cinema i literatura, va debutar com a directora el passat mes d'octubre al Festival de Morelia amb el sorprenent film *El milagro de Maldonado*.

Els llatins estan de moda a la meca de les càmeres i els focus. Milions de *chicanos* (fills i nets de mexicans radicats als Estats Units) conviuen amb l'allau de pobres emigrants que arriben d'avall del Río Grande. En aquest sentit, la cinta *Las mujeres de verdad tienen curvas* (Patricia Cardoso, 2002) ens mostra unes relacions personals i unes situacions quotidianes sovint conflictives on l'explotació laboral i els abusos

de tota mena no són l'excepció, sinó la norma. Més afortunats que els atemorits *espaldas mojadas* que travessen la frontera en cerca d'unes condicions de vida decents, Alejandro González Iñárritu, Gael García Bernal, Diego Luna i Vanessa Bauche representen a hores d'ara els quatre màxims exponents de l'accentuada tendència a canviar d'aires que experimenta el mercat mexicà amb l'objectiu comprensible d'obrir-se camí en el ferotge món de la indústria cinematogràfica nord-americana. Aquest salt —amb xarxa, val a dir— envers la megapotència i Europa sembla impossible de frenar.

Al capdavant figura Alejandro González Iñárritu, inspirador de *21 gramos*, un drama de tres històries creuades que ha estat molt ben rebut pel públic i la premsa especialitzada. Juntament amb l'actor Benicio del Toro i el seu inseparable guionista Guillermo Arriaga, el director de la també exitosa *Amores perros* ha irromput a Hollywood com si fos una aplanadora. Descarat i reptador, no s'amoïna en escoltar les primeres veus contràries a la seva decisió de rodar a Califòrnia: «El país no es un territorio, sino el arte y la identidad. Francamente, si la película es considerada mexicana o estadounidense, me vale madre [no m'importa gens]. Un país es una idea»,¹⁰ sentència orgullós. Cal recordar que el sentiment nacionalista està força arrelat a Mèxic.

Pel que fa als actors, l'encisadora Alma Vanessa Bauche Chavira, la Susana d'*Amores perros* i l'heroïna de *Digna hasta el último aliento*, apunta encara més amunt, en concret al Canadà, nació que ha tret *A silent love*, una de les agradables sorpreses de l'edició d'enguany del festival de cinema independent de Sundance, on s'han presentat així mateix Gael García Bernal (amb *Diarios de motocicleta*, del brasiler Walter Salles) i el realitzador Julián Hernández, autor de l'avorrida i intranscendent cinta de temàtica homosexual *Mil nubes de paz cercan el cielo, amor, jamás dejarás de ser amor*. El jove protagonista de *El crimen del padre Amaro* ha ensopegat llastimosament amb l'artificial i ingenu triangle amorós—que completen James d'Arcy i la poc creïble ballarina de flamenc Natalia Verbeke—teixit per Matthew Parkhill al film *Ob-*

Els llatins estan de moda a la meca de les càmeres i els focus. Milions de chicanos (fills i nets de mexicans radicats als Estats Units) conviuen amb l'allau de pobres emigrants que arriben d'avall del Río Grande.

sesión, fracassada coproducció d'Espanya i el Regne Unit.

Diego Luna, el conductor de la passada gala dels Goya, esdevé l'estrella rutilant de la constel·lació d'astres mexicans, el fenomen cinematogràfic emergent. *Ciudades oscuras, Y tu mamá también* i *Nicotina*, entre d'altres actuacions, certifiquen el moment dolç que assaboreix el secundari de *Soldados de Salamina*, que tampoc no ha pogut vèncer la temptació de Hollywood: ha estrenat al seu país *Pacto de justicia* (el nou western de tall clàssic de Kevin Costner) i ha acabat el rodatge de *The Terminal*, a les ordres de Steven Spielberg. I ja té bons padrins, segons es desprèn de les declaracions del director de *Bailando con lobos*, el precedent que ens ve de seguida a la memòria. «*Diego fue una pequeña chispa que vino de la nada. Es muy joven, original, y [Robert] Duvall y yo nos vimos reflejados en él, en su sentido de admiración y emoción. Realmente lo disfruté*»,¹¹ assenyaia un Costner fascinat. Se li acosta un futur esplendorós.

El segle XXI ha emprès la marxa tan ple d'esperances i il·lusions com carregat de dessassossec. Ay, Mèxic!, tan ric d'idees i creativitat com miserable de recursos. Monetaris, és clar.

Nòmina de les principals pel·lícules produïdes durant 2002 i 2003 per la indústria cinematogràfica mexicana¹²

- *Álex Lora, esclavo del rocanrol* (Mèxic, 2002). Direcció: **Luis Kelly**. Guió: **Luis Kelly** i **Federico Chao**. Intèrprets: **Álex Lora** i **Chela Lora**. Duració: 105 minuts. Documental.

- *Amar te duele* (Mèxic, 2002). Direcció: **Fernando Sariñana**. Guió: **Caroli-**

- na Rivera**. Intèrprets: **Luis Fernando Peña**, **Martha Higareda**, **Ximena Sariñana**, **Andrea Damián**, **Alfonso Herrera**, **Daniela Torres**, **Armando Hernández**, **Pedro Damián**, **Patricia Bernal**, **Zaide Silvia Gutiérrez** i **Eligio Meléndez**. Duració: 104 minuts.

- *Aro Tolbukhin. En la mente del asesino* (Mèxic-Espanya, 2002). Direcció i guió: **Agustí Villaronga**, **Isaac-Pierre Racine** i **Lydia Zimmermann**. Intèrprets: **Daniel Giménez Cacho**, **Carmen Beato**, **Zoltan Jozan**, **Aram González**, **Mariona Castillo**, **Eva Fortea**, **Jesús Ramos** i **Pepa Charro**. Duració: 95 minuts. Pel·lícula/documental.

- *Asesino en serio* (Mèxic-Espanya, 2002). Direcció: **Antonio Urrutia**. Guió: **Javier Valdés**. Intèrprets: **Jesús Ochoa**, **Santiago Segura**, **Gabriela Roel**, **Ivonne Montero**, **Daniel Giménez Cacho** i **Rafael Inclán**. Duració: 84 minuts.

- *La canción del pulque* (Mèxic, 2003). Direcció i guió: **Everardo González**. Duració: 60 minuts. Documental.

- *Ciudades oscuras* (Mèxic, 2002). Direcció: **Fernando Sariñana**. Guió: **Enrique Rentería** i **Fernando Sariñana**. Intèrprets: **Alejandro Tomassi**, **Alonso Echánove**, **Bruno Bichir**, **Roberto Sosa**, **Jimena Ayala**, **Demián Bichir**, **Dolores Heredia**, **Zaide Silvia Gutiérrez**, **Odiseo Bichir**, **Jesús Ochoa**, **Diego Luna** i **Héctor Suárez**. Duració: 113 minuts.

- *El crimen del padre Amaro* (Mèxic-Espanya-França-Argentina, 2002). Direcció: **Carlos Carrera**. Guió: **Vicente Leñero**. Intèrprets: **Gael García Bernal**, **Ana Claudia Talancón**, **Sancho Gracia**, **Angélica Aragón**, **Luisa**

- Huertas**, **Pedro Armendáriz**, **Ernesto Gómez Cruz** i **Damián Alcázar**. Duració: 120 minuts.

- *Dame tu cuerpo* (Mèxic, 2002). Direcció: **Rafael Montero**. Guió: **Enrique Rentería**. Intèrprets: **Rafael Sánchez Navarro**, **Luz María Zetina** i **Pedro Álvarez**. Duració: 90 minuts.

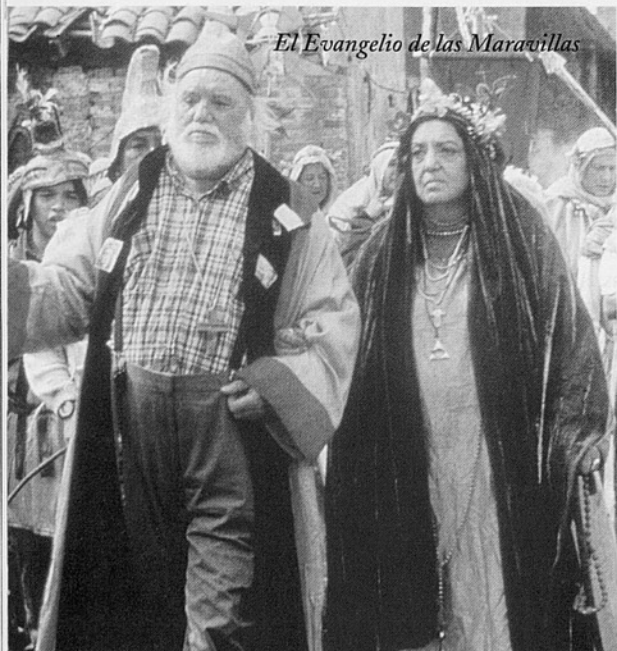
- *Érase una vez en México* (Estats Units, 2003). Direcció i guió: **Robert Rodríguez**. Intèrprets: **Antonio Banderas**, **Salma Hayek**, **Johnny Deep**, **Rubén Blades**, **Eva Mendes**, **Willem Dafoe**, **Mickey Rourke**, **Cecilia Tijerina**, **Danny Trejo**, **Gerardo Vigil**, **Enrique Iglesias**, **Marco Leonardi**, **Cheech Marin**, **José Luis Avendaño**, **Rodolfo de Alexandre**, **Pedro Armendáriz jr.** i **Miguel Couturier**. Duració: 100 minuts.

- *Frida* (Estats Units, 2002). Direcció: **Julie Taymor**. Guió: **Hayden Herrera**, **Clancy Sigal**, **Diane Lake**, **Gregory Nava** i **Anna Thomas**. Intèrprets: **Salma Hayek**, **Alfred Molina**, **Geoffrey Rush**, **Ashley Judd**, **Antonio Banderas**, **Edward Norton** i **Diego Luna**. Duració: 120 minuts.

- *Japón* (Mèxic-Espanya, 2002). Direcció i guió: **Carlos Reygadas**. Intèrprets: **Alejandro Ferretis**, **Magdalena Flores**, **Yolanda Villa**, **Carlos Reygadas Barquín**, **Martín Serrano**, **Rolando Hernández** i **Bernabé Pérez**. Duració: 129 minuts.

- *Ladies night* (Mèxic, 2003). Direcció: **Gabriela Tagliavini**. Intèrprets: **Ana Claudia Talancón**, **Ana de la Reguera**, **Luis Roberto Guzmán** i **Fabián Corres**. Duració: 89 minuts.

- *Mil nubes de paz cercan el cielo, amor, jamás acabarás de ser amor* (Mè-

El Evangelio de las Maravillas

Nazarín

xic, 2003). Direcció i guió: **Julián Hernández**. Intèrprets: **Juan Carlos Ortuño, Juan Carlos Torres, Perla de la Rosa, Salvador Álvarez, Rosa María Gómez, Mario Oliver, Clarisa Rendón, Salvador Hernández i Pablo Molina**. Duració: 83 minuts.

• *El misterio del Trinidad* (Mèxic-Espanya, 2002). Direcció: **José Luis García Agraz**. Guió: **José Luis García Eduardo Palomo, Rebecca Jones, Guillermo Gil, Regina Blandón, Alejandro Parodi, Gerardo Taracena y Eduardo Cassab**. Duració: 95 minuts.

• *Mónica y el profesor* (Mèxic 2002). Direcció: **Héctor Bonilla**. Guió: **Héctor Bonilla i Nacho Méndez**. Intèrprets: **María Rebeca i Nacho Méndez**. Duració: 110 minuts.

• *Nicotina* (Mèxic-Argentina-Espanya, 2003). Direcció: **Hugo Rodríguez**. Guió: **Martín Salinas**. Intèrprets: **Diego Luna, Rafael Inclán, Carmen Madrid, Daniel Giménez Cacho, Mar-**

ta Belaustegui, Rosa María Bianchi, Jesús Ochoa i Lucas Crespi. Duració: 93 minuts.

• *Niños de la calle* (Mèxic, 2003). Direcció i guió: **Eva Aridjis**. Intèrprets: **Marco Antonio Díaz Soria, Erika Cuna Peñaloza, Antonio Rodríguez Álvarez (El Rata) i Juan Carlos Alcalá Torres**. Duració: 82 minuts. Documental.

• *La pasión de María Elena* (Mèxic, 2003). Direcció i guió: **Mercedes Mondaca**. Intèrprets: indis *raramuri* de la serra Tarahumara. Duració: 76 minuts. Documental.

• *Recuerdos* (Mèxic, 2003). Direcció i guió: **Marcela Arteaga**. Duració: 86 minuts. Documental.

• *Seis días en la oscuridad* (Mèxic, 2002). Direcció: **Gabriel Soriano**. Guió: **Gabriel Soriano, Rodrigo Ordóñez i Juan Pablo Cortés**. Intèrprets: **Ludwika Paleta, Mauricio Fernández, Alan Bitter, Omar García, Luis Couturier, Gustavo Ganiem i Mario Zaragoza**. Duració: 84 minuts.

• *Señorita extraviada* (Mèxic, 2002). Direcció i guió: **Lourdes Portillo**. Duració: 74 minuts. Documental.

• *Sin ton ni sonia* (Mèxic, 2002). Direcció: **Carlos Sama**. Guió: **Luis Felipe Fabre i Carlos Sama**. Intèrprets: **Cecilia Suárez, Juan Manuel Bernal, José María Yazpik, Mariana Gajá, Tara Parra i Tito Vasconcelos**. Duració: 120 minuts.

• *21 gramos* (Estats Units, 2003). Direcció: **Alejandro González Iñárritu**. Guió: **Guillermo Arriaga i Alejandro González Iñárritu**. Intèrprets: **Sean Penn, Naomi Watts, Benicio del Toro, Charlotte Gainsbourg, Melissa Leo, Clea DuVall, Danny Huston, Carly Nahon, Claire Pakis i Eddie Marsan**. Duració: 125 minuts.

• *El tigre de Santa Julia* (Mèxic, 2002). Direcció: **Alejandro Gamboa**. Guió: **Alejandro Gamboa i Francisco Sánchez**. Intèrprets: **Miguel Rodarte, Irán Castillo, Isaura Espinoza, Cristina Michaus, Ivonne Montero, Fernando Luján, Adalberto Parra i Anilú Pardo**. Duració: 128 minuts.

• *La tregua* (Mèxic, 2002). Direcció: **Alfonso Rosas Priego**. Intèrprets: **Gonzalo Vega, Adriana Fonseca i Arath de la Torre**. Duració: 115 minuts.

• *Los últimos zapatistas, héroes olvidados* (Mèxic, 2002). Direcció: **Francesco Taboada Tabone**. Intèrprets: antics combatents de la Revolució Mexicana fent costat al general Emiliano Zapata. Duració: 70 minuts. Documental.

• *Vera* (Mèxic-Alemanya-Estats Units-França, 2002). Direcció i guió: **Francisco Athié**. Intèrprets: **Marco Antonio Arzate i Urara Kusanagi**. Duració: 85 minuts.

• *La virgen de la lujuria* (Mèxic-Espanya-Portugal, 2002). Direcció: **Arturo Ripstein**. Guió: **Paz Alicia Gardiediego**. Intèrprets: **Luis Felipe Tovar, Ariadna Gil, Juan Diego, Julián Pastor i Patricia Reyes Spindola**. Duració: 110 minuts. 📺

(1) Vegi's l'entrevista publicada al número 99, de gener de 2004, de *Temps Moderns*.

(2) Fragment de l'article 'Los mordiscos de la vida', arran de l'estrena a Espanya d'*Amores perros*, del suplement setmanal *El Cultural* del diari madrileny *El Mundo* (14-20 de març de 2001). Traducció al català de l'autor.

(3) Alberto Isaac va dirigir *En este pueblo no hay ladrones* (1965), amb guió de l'eivissenc Emilio García Riera basat en un conte de realisme màgic de Gabriel García Márquez. Ambdós eren bons amics de l'escriptor colombià, premi Nobel de Literatura.

(4) El director de *Japón* prepara actualment la seva nova pel·lícula, que porta per títol provisional *Batalla en el cielo*. A tall d'anècdota, en el rodatge han participat dos extres eivissencs residents a la Ciutat de Mèxic.

(5) Pel·lícula que fou dedicada precisament a Emilio García Riera.

(6) Diari *La Jornada* (14 de desembre de 2003). Hem respectat l'idioma original en el cas de les cites dels periòdics de la Ciutat de Mèxic.

(7) Film biogràfic i de denúncia sobre Digna Ochoa, defensora dels drets humans mexicana morta en sospitosos circumstàncies, que ha competit a la secció oficial de la Berlinale de 2004.

(8) *La Jornada* (9 de novembre de 2003).

(9) Aquesta curiosa pel·lícula de José Luis García Agraz va representar a Mèxic en l'última edició dels premis Goya. La guanyadora fou la cinta argentina *Historias mínimas*.

(10) *La Jornada* (19 de novembre de 2003).

(11) *La Jornada* (16 de gener de 2004).

(12) Hem atès no tan sols els elements crítics de qualitat, sinó que aquesta llista té en compte també els majors èxits comercials de cadascuna de les temporades referides. Així mateix, s'inclouen tres pel·lícules fetes als Estats Units, però vinculades molt estretament amb el país astesa: *Frida* (interpretada i produïda per Salma Hayek), *21 gramos* (dirigida per Alejandro González Iñárritu) i *Érase una vez en México*, per raons òbvies. La relació segueix un ordre alfabètic.